

कोविड-१९ विषाणू संसर्गाचा प्रादुर्भाव रोखण्याच्या पार्श्वभूमीवर, B२B प्रदर्शनाचे आयोजन करताना पाळावयाची मानक कार्यप्रणाली (SOP).

महाराष्ट्र शासन

उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

शासन परिपत्रक क्र. एसओपी-२०२०/प्र.क्र.११४/उद्योग-२

मादाम कामा रोड, मंत्रालय, मुंबई -३२

दिनांक १५/१२/२०२०

- वाचा:-** १) केंद्रीय गृह मंत्रालय, भारत सरकार यांनी निर्गमित केलेल्या दि.३०/०९/२०२० च्या मार्गदर्शक सूचना.
- २) शासन आदेश, महसूल व वन विभाग (मदत व पुनर्वसन विभाग) क्र.डीएमयु/२०२०/प्र.क्र.९२/आ.व्य.१, दिनांक १४/१०/२०२०.
- ३) केंद्रीय वाणिज्य व उद्योग मंत्रालय, भारत सरकार यांनी निर्गमित केलेल्या दि.१५/१०/२०२० च्या मार्गदर्शक सूचना.

पार्श्वभूमी :-

राज्य शासनाने Mission Begin Again अंतर्गत दि.१४/१०/२०२० रोजी निर्गमित केलेल्या शासन आदेशान्वये राज्यामध्ये दि.१५/१०/२०२० पासून कंटेन्टमेंट झोनच्या बाहेर बिझनेस २ बिझनेस (बि२बि) प्रदर्शनाचे आयोजन करण्यास परवानगी दिली आहे. तसेच प्रदर्शनाचे आयोजन करताना केंद्रीय वाणिज्य व व्यापार मंत्रालयामार्फत निर्गमित करण्यात आलेल्या मानक कार्यप्रणाली (Standard Operating Procedure) च्या धर्तीवर यासंदर्भात या विभागामार्फत मानक कार्यप्रणाली तयार करण्याबाबत निर्देश दिले आहेत. केंद्रीय वाणिज्य व उद्योग मंत्रालय, भारत सरकार यांच्या दि.१५/१०/२०२० च्या पत्रान्वये, कोविड-१९ विषाणू संसर्गाचा प्रादुर्भाव रोखण्याच्या पार्श्वभूमीवर, बिझनेस २ बिझनेस (बि२बि) प्रदर्शनाचे आयोजन करताना स्थळ प्रदाते, प्रदर्शनाचे आयोजक, सेवा प्रदाते, प्रदर्शक, व्यवसाय अभ्यागत/ प्रतिनिधी यांनी अनुसरावयाच्या खबरदारीच्या उपाययोजना बाबत मानक कार्यप्रणाली (SOP) प्रसिध्द केली आहे. या धर्तीवर कोविड-१९ विषाणू संसर्गाचा प्रादुर्भाव रोखण्याच्या अनुषंगाने राज्यात B२B प्रदर्शनाचे आयोजन करताना पाळावयाची मानक कार्यप्रणाली (SOP) तयार करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

परिपत्रक:-

शासन आदेश दिनांक १४/१०/२०२० मधील निर्देशानुसार, कोविड -१९ विषाणू संसर्गाच्या पार्श्वभूमीवर केवळ कंटेन्टमेंट क्षेत्राबाहेर बिझनेस२बिझनेस (बि२बि) प्रदर्शनाचे आयोजन करण्यास परवानगी दिली असल्याने अशा प्रकारची प्रदर्शने आयोजित करताना कोणकोणत्या आरोग्य व इतर प्रतिबंधात्मक सुरक्षांच्या उपाययोजनांचे पालन करणे आवश्यक आहे त्याबाबतची मानक कार्यप्रणाली (SOP) मराठीमध्ये (परिशिष्ट-अ) व इंग्रजीमध्ये (परिशिष्ट ब) येथे सोबत जोडली आहे.

२. प्रदर्शनास उपस्थित राहणा-यांनी, प्रदर्शन स्थळी प्रवेश करतेवेळी, कोरोना विषाणू संसर्ग टाळण्याच्या दृष्टीने स्वतः कोरोना Negative असल्याचा ७२ तासांपूर्वी प्राप्त करून घेतलेला शासनमान्य प्रयोगशाळेतील वैद्यकीय अहवाल सोबत ठेवावा. तदनंतरच संबंधितांना प्रदर्शनामध्ये प्रवेश देण्यात यावा.

३. कोविड-१९ विषाणू संसर्गाच्या प्रादुर्भावाच्या पार्श्वभूमीवर, बिऱ्बि प्रदर्शनाचे आयोजन करणारे आयोजक, सेवा प्रदाते, खरेदीदार / विक्रेते / प्रदर्शनकर्ते / व्यवसाय अभ्यागत यांनी सोबत जोडलेल्या परिशिष्टातील मानक कार्यप्रणालीचे (SOP) तसेच याविषयी केंद्र शासन, राज्य शासन तसेच स्थानिक प्रशासन यांच्याकडून वेळोवेळी निर्गमित केलेल्या मार्गदर्शक सूचनांचे काटेकोरपणे पालन करणे बंधनकारक आहे. सदर सूचनांचे पालन न केल्यास, संबंधितांविरुद्ध, आपत्ती निवारण अधिनियम-२००५ मधील सेक्शन ५१ ते ६० व भारतीय दंड विधान मधील सेक्शन १८८ नुसार, दंडात्मक कार्यवाही करण्यात येईल.

४. सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आले असून त्याचा संगणक संकेतांक - क्र.२०२०१२१५१५२३३७६८१० असा आहे. सदर परिपत्रक डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षात्कीत करून निर्गमित करण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(संजय देगांवकर)

सह सचिव (उद्योग), महाराष्ट्र शासन

प्रति,

- १) मा.राज्यपालांचे सचिव, राजभवन, मुंबई
- २) मा.मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांचे प्रधान सचिव.
- ३) मा.उप मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांचे सचिव.
- ४) मा.सभापती, विधान परिषद, विधान भवन, मुंबई.
- ५) मा. उपसभापती, विधान परिषद, विधान भवन, मुंबई.
- ६) मा.अध्यक्ष, विधानसभा, विधान भवन, मुंबई.
- ७) मा.उपाध्यक्ष, विधानसभा, विधान भवन, मुंबई.
- ८) मा.मंत्री (उद्योग) यांचे खाजगी सचिव.
- ९) मा.विरोधी पक्षनेते, महाराष्ट्र विधानपरिषद, विधान भवन, मुंबई.
- १०) मा.विरोधी पक्षनेते, महाराष्ट्र विधानसभा, विधान भवन, मुंबई.
- ११) मा.राज्यमंत्री (उद्योग) यांचे खाजगी सचिव.
- १२) अपर मुख्य सचिव/ प्रधान सचिव/ सचिव, सर्व मंत्रालयीन विभाग.
- १३) विकास आयुक्त (उद्योग), उद्योग संचालनालय, नवीन प्रशासकीय भवन, मुंबई.
- १४) मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ, अंधेरी(पूर्व), मुंबई.
- १५) सर्व विभागीय आयुक्त.
- १६) सर्व जिल्हाधिकारी.
- १७) सर्व महानगरपालिका आयुक्त.
- १८) सर्व सह मुख्य कार्यकारी अधिकारी/ सर्व उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी/ महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ, अंधेरी (पूर्व), मुंबई.
- १९) उद्योग ऊर्जा व कामगार विभागातील सर्व सह सचिव/ उप सचिव.
- २०) सर्व उद्योग सहसंचालक/ उद्योग उप संचालक, उद्योग संचालनालय.
- २१) सर्व जिल्हा उद्योग महाव्यवस्थापक, उद्योग संचालनालय.
- २२) सर्व प्रादेशिक अधिकारी, महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ.
- २३) निवडनस्ती (उद्योग-२)

शासन परिपत्रक क्र.एसओपी-२०२०/ प्र.क्र.११४/ उद्योग-२, दि.१५/१२/२०२० सोबतचे

परिशिष्ट-अ

राज्यात बि२बि प्रदर्शनाचे आयोजन करताना, कोविड-१९ चा प्रसार रोखण्याकरीता स्थळ प्रदाते/
प्रदर्शन आयोजक/ सेवा प्रदाते/ प्रदर्शनकर्ते/ व्यवसाय अभ्यागत-प्रतिनिधी यांनी अनुसरावयाची
मानक कार्यप्रणाली (SOP)

राज्यामध्ये आयोजित करण्यात येणा-या बिझनेस२बिझनेस (बि२बि) प्रदर्शनामध्ये सहभागी होणारे स्थळ प्रदाते/ प्रदर्शन आयोजक/ सेवा प्रदाते/ प्रदर्शनकर्ते/ व्यवसाय अभ्यागत-प्रतिनिधी यांनी स्वतः कोरोना Negative असल्याचा ७२ तासांपूर्वी प्राप्त करून घेतलेला शासनमान्य प्रयोगशाळेतील वैद्यकीय अहवाल सोबत ठेवावा. तसेच योग्य शारीरिक (Physical) व सामाजिक (Social) अंतर पाळणे, केंद्र व राज्य शासनामार्फत वेळोवेळी निर्गमित केलेल्या आरोग्य, स्वच्छता व इतर प्रतिबंधात्मक आणि सुरक्षा उपाय राखण्यासंदर्भात अवलंबवायच्या उपाययोजना पुढीलप्रमाणे निश्चित करण्यात येत आहेत:-

२. सामान्य प्रतिबंधात्मक उपाय :-

कोविड -१९ विषाणूचा धोका कमी करण्यासाठी बि२बि प्रदर्शनामध्ये सहभागी असणारे स्थळ प्रदाते, प्रदर्शनाचे आयोजक, सेवा प्रदाते, प्रदर्शनकर्ते, व्यवसाय अभ्यागत/ प्रतिनिधी या सर्वांनी पुढीलप्रमाणे नमूद सार्वजनिक आरोग्यविषयक उपायांसह इतर सामान्य प्रतिबंधात्मक उपायांचे काटेकोर पालन करावे :-

- i) ६५ वर्षापेक्षा जास्त वयाचे व्यक्ती, सह-विकृती (co-morbidities) असलेल्या व्यक्ती, गर्भवती महिला आणि १० वर्षापेक्षा कमी वयाची मुले यांना, अत्यावश्यक तसेच आरोग्याची कारणे वगळता, घरीच राहण्याचा सल्ला देण्यात येत आहे. त्यानुसार प्रदर्शन आयोजकांनी सूचना निर्गमित कराव्यात.
- ii) प्रदर्शनादरम्यान इतर सर्वसामान्य उपायांप्रमाणेच प्राथमिक सार्वजनिक आरोग्यविषयक उपायांचा अवलंब करण्यात यावा. ज्यामध्ये खालीलप्रमाणे बाबी समाविष्ट आहेत :-
 - कमीतकमी ६ फूट अंतरापर्यंत शारीरिक अंतराचे पालन करणे.
 - मुखपट्टीचा वापर अनिवार्य करणे.
 - साबणाने (किमान ४०-६० सेकंदासाठी) वारंवार हात धुण्यात यावे.
 - श्वसन शिष्टाचाराचे कठोरपणे पालन केले पाहिजे. यामध्ये खोकताना वा शिकताना टिश्यू पेपर / हातरुमाल / हाताचा कोपरा तोंडासमोर धरून खोकलावे / शिकावे आणि वापरलेल्या टिश्यू पेपरची योग्य प्रकारे विल्हेवाट लावावी.
 - सर्वांनी स्वतःची काळजी घेताना वेळोवेळी आरोग्याचे परीक्षण करावे आणि कोविडसदृश आजाराची कोणतीही लक्षणे जाणवल्यास त्याची नोंद लवकरात लवकर राज्य व जिल्हा हेल्पलाइनवर करावी.
 - सार्वजनिक ठिकाणी थुंकण्यास कडक निर्बंध घालण्यात यावेत.
 - स्मार्ट फोन धारकांसाठी त्यांच्या स्मार्ट फोनवर 'आरोग्य सेतू' ॲप डाऊनलोड करून त्याचा वापर अनिवार्य करण्यात यावा.

३. सर्व भागधारक, स्थळ प्रदाते, प्रदर्शन आयोजक, सेवा प्रदाते, प्रदर्शनकर्ता, व्यवसाय अभ्यागत/ प्रतिनिधी यांनी बिरेबि प्रदर्शनाच्या आयोजनामध्ये पुढील उपाययोजनांचा अवलंब करावा :-

अ) स्थळ प्रदात्यांद्वारे अवलंबवायच्या उपाययोजना:-

- i) सर्व प्रवेश धारकांना त्यांचे मोबाईलवर आरोग्यसेतू ॲप डाऊनलोड करणे अनिवार्य करावे. सदर आरोग्य सेतू ॲपद्वारे स्वयं-मूल्यांकन करण्याबाबत सूचित करावे. कोविड-१९ विषाणूची लक्षणे आढळल्यास कोणाच्याही संपर्कात न येण्याच्या सर्व प्रवेश धारकांना सूचना कराव्यात.
- ii) स्थळ प्रदात्याने आवश्यक कर्मचा-यांसह आरोग्य / प्रथमोपचार कियॉस्क स्थापित करून सर्व प्रवेश / निर्गमन द्वारवर थर्मल गन आणि हँड सॅनिटायझर्स सारख्या सुरक्षा उपकरणांची पुरेशी व्यवस्था करावी. सुरक्षा आणि सफाईसाठी नियुक्त सर्व कर्मचा-यांनी फेस मास्क, फेस शिल्ड आणि ग्लोव्हज वापरावेत.
- iii) प्रवेश धारकांसाठी स्वतंत्र प्रवेशद्वार व निर्गमनद्वार यांची व्यवस्था करावी. कार्यक्रम/ प्रदर्शनाची जागा / ठिकाण येथे पुरेशा प्रमाणात नैसर्गिक हवा खेळती राहिल व असा प्रवेश द्वारांची सुरक्षा शक्यतो अधिक प्रमाणात राहिल याची दक्षता घेण्यात यावी.
- iv) प्रदर्शनाकरीता सभागृहाचा ताबा देण्यापूर्वी संपूर्ण सभागृह निर्जंतुक करण्यात यावेत.
- v) कच-याची योग्यरीतीने विल्हेवाट लावण्यासाठी आवश्यक नियोजन करण्यात यावे.
- vi) वातानुकूलन / वेंटिलेशनसाठी, सीपीडब्ल्यूडी/ पीडब्ल्यूडीच्या मार्गदर्शक सूचनांचे पालन केले जाईल. ज्यामध्ये पुढील बाबींवर भर द्यावा, जसे की (a) सर्व वातानुकूलन उपकरणांचे तापमान सेटिंग २४-३० डिग्री करावे (b) सापेक्ष आर्द्रता ४०-७० टक्केच्या प्रमाणात ठेवावी (c) हवेचे पुनःभिसरण शक्य तेवढ्या प्रमाणात टाळावे (d) हवा खेळती राहिल याबाबत दक्षता घ्यावी (e) क्रॉस वायुवीजन पुरेसे असावे. आरोग्य अधिका-यांनी सूचवल्यानुसार सभागृहातील तापमान व हवेचे योग्य प्रमाण राखण्यासाठी एअर हँडलिंग युनिटची नियमितपणे स्वच्छता आणि देखभाल करण्याची दक्षता घ्यावी.
- vii) प्रदर्शनाच्या ठिकाणी/ परिसरात तसेच सभागृहात आणि F & B (Food & Beverages) स्थानांवर सामाजिक अंतर आणि अधिक गर्दीवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी प्रवेश धारकांच्या हालचालीवर बारीक नजर ठेवण्यासाठी सीसीटीव्हीची पर्याप्त संख्या राखण्यात यावी. या ठिकाणची गर्दी हाताळण्याकामी घोषणा करण्यासाठी पुरेश्या Audio-Visual युनिटची व्यवस्था करावी.
- viii) सिंगल एंट्री आणि सिंगल एक्झिटसह वाहनांच्या येण्या-जाण्याकरीता खास एक लेन तयार करावी. राऊंड रॉबिन व्यवस्थेतदेखील या समर्पित लेनचे अनुसरण केले पाहिजे. ड्रॉप-ऑफ पॉइंट्स आणि पार्किंग पॉइंट्स या बाबतची सूचनाफलक उभे करावेत. वाहनांच्या पार्किंगसाठी असलेल्या मोकळ्या जागा स्पष्टपणे दर्शविण्यात याव्यात. जेणेकरून पार्किंगच्या ठिकाणी सामाजिक अंतर राखता येईल तसेच पार्किंगच्या जागेमध्ये वाहनांमधील अंतरांचे पुरेसे निकष स्पष्ट करावेत.

- ix) प्रदर्शनाच्या ठिकाणी आवश्यक स्वच्छता राखण्याबाबत आणि पायाभूत सुविधा नियमित निर्जंतुक करण्याबाबत एफ अँड बी सर्व्हिस प्रदात्यांना सूचना देण्यात याव्यात. जेवणाची व्यवस्था करताना प्री-पॅक फूड देण्याची व्यवस्था करावी आणि रांगा न लागण्यासाठी बुफे-पध्दतीने व्यवस्था टाळण्याची दक्षता घ्यावी. डिजिटल देयकास प्रोत्साहन द्यावे. एफ अँड बी आउटलेट्स / काउंटरच्या ठिकाणी पुरेसे शारीरिक अंतर राखण्यासाठी काचेची विभाजने अनिवार्यपणे स्थापित करावित. सेवा देणा-या कर्मचा-यांनी सेवा देताना मुखपट्टी आणि हातमोजे यांचे परिधान करावे. संबंधित सरकारी एजन्सीद्वारे जारी केलेल्या मार्गदर्शक सूचनांचे अनुसरण करणेबाबत एफ आणि बी सेवा प्रदात्यांना सूचित करावे. व्यवसाय अभ्यागतांना / प्रतिनिधींना स्वतःच्या पाण्याच्या बाटल्या आणण्यासाठी प्रोत्साहित करावेत. हाताशी थेट संपर्क होऊ नये म्हणून पाणपोई/ चहा / कॉफी मेकर्स इत्यादी ठिकाणी टिशू पेपर्सची व्यवस्था करावी. सर्व उपकरणे वापरताना शक्यतो थेट संपर्क येणार नाही याची काळजी घ्यावी.
- x) कोणत्याही विशिष्ट वेळी कोणत्याही हॉल, स्टॉल / बूथ आणि टॉयलेट / वॉशरूममध्ये परवानगी असलेल्या व्यक्ती एकमेकांपासून योग्य अंतरावर सनियंत्रित ठेवण्याकरीता सामाजिक अंतराबाबत केंद्रीय गृह मंत्रालय/ केंद्रीय आरोग्य व कुटुंब कल्याण मंत्रालयामार्फत निर्गमित आदेशांचे, ज्याद्वारे सध्या ३.२५ चौ.मी. प्रती व्यक्ती इतके अंतर निश्चित केले आहे, त्याचे पालन करण्यात यावे. (१०,००० चौ.मी. च्या सभागृहात जास्तीतजास्त ३०७६ लोक असावेत; तर ५,००० चौ.मी. च्या सभागृहात जास्ती-जास्त १५३८ लोक असावेत.)
- xi) स्थळ मालकाद्वारे कायमस्वरूपी विलगीकरण केंद्राची उभारणी करण्यात यावी.

ब) व्यापार प्रदर्शन आयोजकांना पालन करावयाच्या उपाययोजना:-

- i) प्रदर्शन आयोजकांनी नियोजित तारखांपूर्वी कार्यक्रमाचा पूर्व-आढावा घेऊन त्यातील जोखमीचे मूल्यांकन केले पाहिजे. आयोजकांनी राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय अशा दोन्ही प्रकारच्या अपेक्षित उपस्थितांच्या आरोग्याची आणि सुरक्षेची काळजी घेतली पाहिजे.
- ii) प्रदर्शनाकरीता उपस्थित राहणा-या अभ्यागतांच्या मूळ शहरांच्या आरोग्य आणि सुरक्षिततेच्या विश्लेषणाच्या आधारे, आयोजकांनी त्यांच्या कार्यक्रमाचे प्रभावित क्षेत्रामधील अभ्यागतांकडे प्रचार करणे टाळले पाहिजे. जेणेकरून त्यांच्या कार्यक्रमाला भेट देण्यामुळे इतर अभ्यागतांच्या आरोग्यावर आणि सुरक्षिततेवर परिणाम होणार नाही.
- iii) प्रदर्शन, संमेलने, कार्यक्रम, भोजन / खानपान व्यवस्था इत्यादीसारखे कार्यक्रम स्वतंत्रपणे राबविण्यासाठी आगाऊ योजना तयार करण्यात यावी.
- iv) बी२बी कार्यक्रमांना केवळ कंटेनमेंट झोनच्या बाहेरच परवानगी असेल. कंटेनमेंट झोनमधील मेळावा /व्यापार प्रदर्शन संयोजक, स्थळ प्रदाते, सेवा प्रदाते, प्रदर्शक आणि व्यवसाय अभ्यागतांना सदर कार्यक्रमांना परवानगी देण्यात येऊ नये.
- v) शारीरिक अंतराचे निकष लक्षात घेता, प्रदर्शनाच्या ठिकाणी अभ्यागत ज्या-ज्या ठिकाणांना भेट देतील त्या सर्व ठिकाणी फिरण्याकरीता पुरेसा वाव असावा. प्रदर्शनाच्या ठिकाणी आयोजित केलेल्या त्या-त्या कार्यक्रमाच्या वेळा लक्षात घेऊन

आयोजकांनी शासनाच्या मार्गदर्शन सूचनांनुसार त्या कार्यक्रमांना उपस्थित राहणा-या व्यवसाय/ व्यापार प्रतिनिधींची संख्या निश्चित केली पाहिजे. प्रवेशासाठी रांगा लावताना आणि कार्यक्रमाच्या ठिकाणी शक्यतो दोन व्यक्तीमध्ये किमान ६ फूट अंतर असले पाहिजे. या उद्देशासाठी वेगवेगळ्या ठिकाणी जसे की, सभागृहांच्या प्रवेशाकरीता व बाहेर पडण्याकरीता रांगा, नोंदणी डेस्कच्या पुढे, पॅसेजमध्ये बुथ / स्टॉल समोर इत्यादी ठिकाणी विशिष्ट चिन्हांकन करावे.

- vi) प्रदर्शन आयोजकांनी प्रदर्शनामध्ये आयोजित केल्या जाणा-या कार्यक्रमांच्या वेळेचे नियोजन अशा प्रकारे निश्चित करावे की प्रवेशकर्त्यांना/ व्यवसाय अभ्यागत/ प्रतिनिधींना सदर कार्यक्रमांना उपस्थित राहता येईल.
- vii) आयोजकांनी प्रदर्शनामध्ये प्रवेश केलेल्या सर्व प्रवेशकर्त्यांची तसेच सहभागी होणा-यांची नोंद ठेवावी. जेणेकरून कार्यक्रमाच्या ठिकाणी आवश्यकता असल्यास, संशयीत संसर्ग झालेल्या व्यक्तींचा शोध घेण्याकरीता आयोजक स्थानिक आरोग्य अधिका-यांना मदत करू शकतील. शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार, बाहेरून प्रवास करून येणा-या, अभ्यागतांचा आरोग्याबाबतचा इतिहास/ आजाराची लक्षणे/ वैद्यकीय मुलाखत पत्रिकेतील माहितीच्या आधारे, तपासणी केलेल्या अभ्यागतांना प्रवेश नाकारला जाऊ शकतो. कार्यक्रमाच्या दरम्यान किंवा नंतर आढळलेल्या कोविड-१९ संसर्ग झालेल्या परदेशी व्यक्तींच्या प्रकरणांची माहिती त्यांच्या संबंधित दूतावासांकडे पाठविली पाहिजे.
- viii) प्रदर्शनाशी निगडित आयोजक, प्रदर्शक, अभ्यागत तसेच आयोजकांमार्फत नियुक्त केलेले बांधकाम/ सजावट, अन्न व पेय पदार्थ, सुरक्षा, हाऊसकिपींग इत्यादी संबंधित एजन्सीचे कर्मचारी/ कामगार या सर्वांनी कोविड-१९ संसर्गाच्या संदर्भात शासनामार्फत वेळोवेळी प्रसृत केलेल्या मार्गदर्शक सूचनांचे पालन करण्याबाबतची आवश्यक खबरदारी घ्यावी.
- ix) आयोजकांनी प्रदर्शनास उपस्थित राहणा-या लोकांच्या सुरक्षेकरीता उपाययोजना म्हणून आवश्यकतेनुसार मुखपट्टी, हॅण्ड सॅनिटायजर, साबण, सोडीयम हायपोक्लोराईट इत्यादी सुविधा उपलब्ध करून देण्यात याव्यात.
- x) आयोजकांनी कार्यक्रमाच्या ठिकाणी संपूर्ण प्रदर्शन कालावधीत नियमितपणे कोविड-१९ विषाणूच्या संसर्ग संदर्भात रेकॉर्ड केलेल्या सावधगिरीच्या घोषणा/ संदेश सर्वांना ऐकू जातील अशा आवाजात चालवल्या पाहिजेत. सदर आरोग्य सुरक्षेसंबंधितच्या घोषणा/ संदेश इंग्रजी आणि स्थानिक भाषांमध्ये प्रसारीत कराव्यात. हातमिळवणी करण्याऐवजी नमस्ते म्हणून शुभेच्छा देण्याबाबत प्रोत्साहित करावे. तसेच प्रदर्शनाकरीता सहभागी होणा-यांसाठी त्या ठिकाणी उपलब्ध करून देण्यात आलेले ऑनसाइट डॉक्टर आणि रुग्णवाहिका याबाबत माहिती देण्यात यावी. प्रदर्शन स्थळी सर्वांना दिसेल अशा ठिकाणी प्रवेशकर्त्यांनी पाळण्याबाबतचे खबरदारीविषयी तसेच प्रदर्शनाच्या परिसरात थुंकण्यास मनाई असलेबाबतचे सूचना फलक उभारण्यात यावेत. प्रदर्शनाच्या ठिकाणी सामाजिक अंतर राखण्याबाबतची छोटी सूचनापुस्तिका

वितरीत करावी ज्यामध्ये सर्व प्रकारचे चिन्हांकन, डिजिटल सूचना, फलक इत्यादीचा अंतर्भाव केला असेल.

- xii) व्यवसाय अभ्यागतांनी कार्यक्रमांला उपस्थित राहतेवेळी फेस मास्क, पाण्याची बाटली, हँड सॅनिटायझर इत्यादी गोष्टी सोबत बाळगणे अत्यावश्यक आहे.
- xii) आयोजकांनी सर्व प्रवेशकर्त्यांना साबणाने किमान ६० सेकंद इतक्या कालावधीपर्यंत किंवा कमीतकमी ७०% अल्कोहोलयुक्त सॅनिटायजरने हात धुण्याबाबतच्या सूचना वेळोवेळी द्याव्यात.
- xii) आयोजकांनी प्रदर्शनास उपस्थित राहणा-या व्यवसाय अभ्यागत / प्रतिनिधींना पूर्व-नोंदणीसाठी प्रोत्साहित करावे व तसेच नोंदणी करतेवेळीच त्यांच्याकडून आरोग्य तपासणीचे प्रतिज्ञापत्र घेण्यात यावे. जेणेकरून कार्यक्रमाच्या वेळी नोंदणीकरीता गर्दी होणार नाही आणि रांगा कमीत-कमी राहतील. तसेच संशयित रुग्णाचा शोध घेणे सुलभ होईल. तसेच त्यामुळे एकमेकांशी संपर्क कमीत-कमी होईल.
- xiv) प्रदर्शनाच्या ठिकाणी पर्याप्त प्रमाणात तिकिट / नोंदणी काउंटर, शारीरिक अंतराचे पालन करून उपलब्ध होतील हे सुनिश्चित करून नियोजन केले जावे. आयोजकांनी कार्यक्रमाकरीता नोंदणी क्षेत्र स्थापित करताना नियमानुसार सामाजिक अंतर पाळले जाईल याची दक्षता घेतली पाहिजे. रांगांचे व्यवस्थापन करणा-या व्यक्तीने रांगेचा प्रवाह सुरळीत राहिल याची दक्षता घ्यावी. आयोजकांद्वारे उभारणी केलेल्या नोंदणी काउंटरवरील व्यक्तींचा व प्रवेश कर्त्यांचा एकमेकांशी थेट संपर्क होणार नाही त्याकरीता मधोमध पारदर्शक काचेचे विभाजन तयार करण्यात यावेत.
- xv) आयोजकांनी कार्यक्रमांला उपस्थित राहणा-या प्रवेशकर्त्यांना ऑनलाइन नोंदणीकरीता तसेच नोंदणी करावी. प्रवेशपत्रिका शक्यतो घरीच मुद्रीत करता येईल याकरीता प्रोत्साहित करावे. तदनंतर नोंदणी करतवेळीच QR कोड निर्माण करावे व आयोजकांनी सदर QR कोड स्कॅन करूनच संबंधितांना प्रदर्शन स्थळी कार्यक्रमांला प्रवेश द्यावा.
- xvi) आयोजकांनी कमीत-कमी मानवी हस्तक्षेप होईल यादृष्टीने तंत्रज्ञानाच्या वापरास प्रोत्साहित केले पाहिजे. त्याकरीता आयोजकांनी त्याच्या प्रदर्शकांना ई-ब्रोशरचा वापर करण्याकरीता प्रोत्साहित करावे जेणेकरून थेट संपर्क आणि कागदाचा अपव्यय टाळता येईल.
- xvii) आयोजकांनी तंत्रज्ञानाच्या आधारे एका सभागृहात येणा-या व जाणा-या व्यवसाय अभ्यागत/ प्रतिनिधींच्या संख्येवर लक्ष ठेवावे. शासकीय यंत्रणाद्वारे अधिसूचित केल्यानुसार, सभागृहात उपस्थितांची संख्या पूर्ण झाल्यानंतर प्रवेश देणे थांबविण्यात यावे.
- xviii) प्रदर्शनस्थळी सभागृहात ठेवण्यात आलेले फर्निचर आणि इतर पृष्ठभाग (वारंवार स्पर्श केलेला) आयोजकामार्फत नियमितपणे जंतुनाशकांनी पुसण्याची व्यवस्था करावी.
- xix) कार्यक्रमादरम्यान, आयोजकांनी हे सुनिश्चित केले पाहिजे की सर्व वॉशरूममध्ये हँड सॅनिटायझर्स/साबण /टिशू पेपर्स उपलब्ध आहेत. आयोजकांनी वॉशरूमसह सर्व सभागृहांच्या स्वच्छतेवर नियमितपणे नजर ठेवण्याची सूचना त्यांच्या हाऊसकिपींग

एजन्सीला करावी. सर्व टिशू पेपर्स बंद स्वरूपात ठेवण्यात याव्यात. कार्यक्रमास उपस्थित अभ्यागत तसेच कर्मचा-यांनी परिसरात उपलब्ध झाकण असलेल्या डब्यांमध्ये वापरलेल्या मुखपट्ट्यांची विल्हेवाट लावण्याच्या सूचना कराव्यात. हाऊसकीपिंग एजन्सीने हे सुनिश्चित केले पाहिजे की वापरलेले टिशू पेपर्स वापरल्यानंतर ताबडतोब बंद डब्यांमध्ये फेकले गेले आहेत. जैव-वैद्यकीय कचरा व्यवस्थापनासाठी केंद्रीय प्रदूषण नियंत्रण मंडळाच्या https://cpcb.nic.in/uploads/Projects/Bio-Medical-waste/BMW-GUIDELINES-COVID_1.pdf या संकेतस्थळावर मार्गदर्शक तत्त्वे उपलब्ध आहेत.

- xx) जर आयोजकामार्फत वाहतूकीसाठी शटलसेवा उपलब्ध करून देण्यात येत असेल तर त्यामध्ये नियमितपणे स्वच्छता बाळगली पाहिजे. स्थानिक स्वराज्य संस्था/राज्य शासन यांचेकडून जाहीर केलेल्या कोणत्याही कंटेनमेंट झोनमधून वाहतुक करण्याचे टाळावे.
- xxi) स्टँड बांधणीमध्ये स्टँड फॅब्रिकेटर, फिटर इत्यादींचा वेळ वाचण्यासाठी आयोजकांनी त्याकरीता पूर्व-बनावटीच्या साहित्याचा वापर करण्यास प्रोत्साहित केले पाहिजे. आयोजकांनी बूथ बांधकाम साहित्याचे निर्जंतुकीकरण करण्यासाठी संबंधित एजन्सीला सूचना द्याव्यात. स्टँड कंत्राटदारांनी सभागृहातून साहित्याची ने-आण करताना मानवी श्रम कमी होण्यासाठी मशिनीकृत ट्रॉली / पॅलेटचा वापर करावा.
- xxii) आयोजकामार्फत प्रदर्शनाच्या ठिकाणी किमान ३ मीटर x ३ मीटर (चार बाजू व कमाल मर्यादा, लॉक करण्यायोग्य दरवाजासह) किमान एक विलगीकरण कक्ष उभारण्यात यावा व त्याठिकाणी कोविड-१९ रुग्ण हाताळण्याकरीता कुशल असलेल्या आरोग्य कर्मचा-यांची नियुक्ती करावी. सदर विलगीकरण कक्षामध्ये पीपीई किट, मुखपट्टी व सॅनिटायजर यासारख्या सुविधा उपलब्ध कराव्यात. प्रदर्शनस्थळी कोविड-१९ संशयित रुग्ण आढळल्यास आयोजकांनी सदर संशयित रुग्णास कोव्हीड रुग्णालयामध्ये दाखल करेपर्यंत किंवा वैद्यकीय पथकाचे आगमन होईपर्यंत विलगीकरण कक्षात सुरक्षितपणे ठेवावे. तपासणीअंती संशयित व्यक्ती कोविड-१९ पॉजिटिव आढळल्यास संपूर्ण परिसराचे निर्जंतुकीकरण करण्यात यावे.
- xxiii) आयोजकांनी कार्यक्रमाच्या ठिकाणी वैद्यकीय रुग्णवाहिका व त्यामध्ये पूर्णवेळ डॉक्टर/आरोग्यसेवा कर्मचारी/परिचारिका तसेच पीपीई किट, व्हिझर, ग्लोव्हस् इत्यादी सुविधेसह सुसज्ज ठेवण्यात याव्यात.
- xxiv) आयोजकांमार्फत कार्यक्रमासाठीचे सर्व सेवा प्रदाते व वरिष्ठ अधिकारी यांच्या सहभागासह कोविड-१९ रिसपॉन्स टीम स्थापन करून प्रदर्शनाच्या तारखेपर्यंत सर्व भागधारकांना तातडीच्या संपर्क क्रमांकाची यादी द्यावी.

क) सेवा प्रदात्यांद्वारे अनुसरावयाच्या उपाययोजना:-

- i) सर्व स्टँड फॅब्रिकेटर यांच्याकडून विहित नमुन्यात भरलेले सेल्फ हेल्थ डिक्लरेशन फॉर्म गोळा करावेत.

- ii) सेवा प्रदात्यांना स्थळ मालकाकडून प्रवेशासाठी परवानगी मिळेपर्यंत त्यांनी त्यांचेसाठी नियोजित ठिकाणी वाहने पार्क करावीत.
- iii) सामाजिक अंतर राखून वाहने पार्क करावीत.
- iv) प्रदर्शनस्थळाच्या प्रवेशद्वारावर सर्व सेवा प्रदात्यांचे सामाजिक अंतर राखून थर्मल स्कॅनिंग करावे.
- v) कार्यक्रमाच्या ठिकाणी वारंवार स्पर्श होणारे पृष्ठभाग जसे की, डोरनॉब, लिफ्ट बटण, हँड रेल, कतार बॅरिकेड्स, सीट, बेंच, वॉशरूम फिक्सचर इत्यादींची नियमितपणे साफसफाई आणि निर्जंतुकीकरण (१% सोडियम हायपोक्लोराइट वापरून) अनिवार्य करावे.
- vi) तयार होणारा जैव-वैद्यकीय कच-याची (मुखपट्टी, व्हिझर, पीपीई इ.) विल्हेवाट घातक कचरा विल्हेवाट लावण्याच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार लावावी. या मार्गदर्शक सूचना या https://cpcb.nic.in/uploads/Projects/Bio-Medical-Waste/BMW-GUIDELINES-COVID_1.pdf संकेतस्थळावर उपलब्ध आहेत.
- vii) प्रदर्शन स्थळ सुसज्ज करताना:-
 - स्वतःच्या आवारात निश्चित केलेल्या स्टँड डिझाइनकरीता जास्तीत जास्त प्री-फॅब्रिकेशनची व्यवस्था करा.
 - कामगार, पर्यवेक्षी कर्मचारी इत्यादींमध्ये आवश्यक सामाजिक अंतर राखले जाईल याची खात्री करा.
- viii) प्रीफिब्रिकेटेड सामग्री प्रदर्शनाच्या ठिकाणी हलवित असताना:
 - लोड करण्यापूर्वी वितरणासाठी वापरण्यात येणारे वाहन आणि सर्व साहित्य स्वच्छ करावे.
 - ड्रायव्हर आणि सामग्रीच्या वाहतुकीत गुंतलेल्या सर्व कर्मचा-यांनी सामाजिक अंतर पाळले पाहिजे आणि सर्व आवश्यक पीपीई घालणे आवश्यक आहे.
 - प्रदर्शन ठिकाणी सामग्रीची वाहतूक करताना थेट संपर्क होणार नाही दक्षता घ्यावी.
- ix) प्रदर्शनस्थळी सामाजिक अंतर राखण्याकरीता दक्षता घ्यावी .
- x) निराकरण करताना:
 - स्टॉल उखडण्यापूर्वी फर्निचर, फिक्सचर इत्यादीसह स्टॉल स्वच्छ करा.
 - स्टॉल उखडल्यानंतरचे सर्व साहित्य सॅनिटाइज्ड वाहन आणि मुखपट्टी व पीपीईचा वापर करणा-या ड्रायव्हर व इतर कर्मचा-यांकडून गोदामात परत पाठविण्यात यावे.
 - सदर साहित्याची वाहतूक करताना दरम्यान अनावश्यक थांबणे टाळावे.
- xi) विहित नमुन्यात भरलेले सेल्फ हेल्थ डिक्लरेशन फॉर्म सर्व लॉजिस्टिक प्रदात्यांकडून गोळा करावेत.

- xii) दळणवळणाच्या तसेच गोदामाच्या सुविधा कामगारांच्या वापरापूर्वी सर्व उपकरणांसह स्वच्छ कराव्यात.
- xiii) पिकअप आणि वाहतुकीदरम्यान:
- पॅकेजिंग करण्यापूर्वी प्रदर्शक वस्तूंची स्वच्छता करावी.
 - प्रदर्शनस्थळावर प्रदर्शकांच्या वस्तूंना थेट संपर्क न करता वाहतुक करावी.
- xiv) वाहतुकीदरम्यान:
- कार्यक्रमस्थळातून प्रदर्शकांच्या वस्तू उचलण्यापूर्वी त्या स्वच्छ कराव्यात.
 - तदनंतर मूळ ठिकाणी सदर वस्तूंची वाहतुक करावी.

ड) प्रदर्शकांद्वारे अनुसरावयाच्या उपाययोजना :-

- i) स्टॉलची देखभाल करणा-या सर्व व्यक्तींसाठी आरोग्य सेतू मोबाईल ॲप वापरण्याची शिफारस करावी तर स्मार्ट फोन वापरणा-या सर्वांसाठी सदर ॲप अनिवार्य करावे.
- ii) सर्व स्टॉल्समध्ये हँड सॅनिटायझर्स असावेत. स्टॉलची देखभाल करणा-या लोकांमध्ये नेहमीच (दोन यार्डांचे) अंतर कायम ठवले जाईल याची खात्री करावी. कोविड-१९ विषाणूचा प्रभाव असेपर्यंत स्टॉलवरील सर्व कर्मचा-यांनी मुखपट्टी वापरावी.
- iii) प्रत्येक स्टॉलवर झाकण असलेल्या डस्टबिनची व्यवस्था करावी.
- iv) केंद्रीय गृह मंत्रालय/ केंद्रीय आरोग्य व कुटुंब कल्याण मंत्रालय यांच्यामार्फत सामाजिक अंतर राखण्यासंदर्भात निर्गमित केलेल्या मार्गदर्शक सूचनानुसार विशिष्ट वेळी स्टॉल / बूथवर परवानगी दिली जाणा-या व्यक्तींची संख्या नियंत्रित करावी.
- v) प्रदर्शकांनी अन्न आणि पेय आउटलेटमध्ये डिजिटल पेमेंट करण्याकरीता प्रोत्साहित करावे.

ई) व्यवसाय अभ्यागत / प्रतिनिधी यांनी अनुसरावयाच्या उपाययोजना:-

- i) सर्व व्यवसाय अभ्यागत / प्रतिनिधींसाठी आरोग्य सेतू मोबाईल ॲप वापरण्याबाबत शिफारस करावी तर स्मार्ट फोन वापरणा-यांना सदर ॲप अनिवार्य करावे.
- ii) अभ्यागतांनी प्रदर्शनाकरीता स्वतः ची पूर्व नोंदणी ऑनलाईन पद्धतीने करावी. QR कोड मुद्रीत स्वरूपात अथवा स्मार्ट फोनमध्ये जतन करून ठेवावा. QR कोड बाळगणा-यांनाच प्रदर्शनस्थळी प्रवेश देण्यात येईल.
- iii) व्यवसाय अभ्यागत / प्रतिनिधींनी यांना ताप वा फ्लूजन्य लक्षणे असल्यास त्यांना प्रदर्शन स्थळी प्रवेश करण्यास मज्जाव करावा.

- iv) मुखपट्टी असलेल्या अभ्यागतांनाच प्रदर्शन स्थळी प्रवेशास अनुमती द्यावी. प्रदर्शनाच्या ठिकाणी वावरत असताना चेह-यावर सदैव मुखपट्टी राहिल याची काळजी घ्यावी.
- v) कार्यक्रमस्थळी प्रवेश करताना सुरक्षेच्या दृष्टीने प्रवेशकर्त्यांची तपासणी करताना प्रथम संबंधितांचे थर्मल स्क्रीनिंग करण्यात यावे. तदनंतरच त्यांची झडती घेण्यात यावी. सदर कार्य पार पाडणा-या कर्मचा-यांनी सदैव ट्रिपल लेयर मेडिकल मास्क व हातमोजे यांचा वापर करावा. सदर कर्मचा-यांनी वेळोवेळी हातमोजे बदलावे व स्वच्छता पाळावी.
- vi) व्यवसाय अभ्यागतांना / प्रतिनिधींनी प्रदर्शन स्थळी वावरताना एकमेकांपासून सुमारे दोन यार्डांचे सामाजिक अंतर राखावे. तसेच परिसरातून बाहेर पडतानादेखील याबाबतची दक्षता घ्यावी.
- vii) केंद्रीय गृह मंत्रालयाकडून तसेच राज्य शासनाकडून वेळोवेळी निर्गमित केलेल्या मार्गदर्शक सूचनानुसार प्रदर्शन स्थळी भेट देणा-या अभ्यागत/ व्यवसाय प्रतिनिधींची संख्या मर्यादीत प्रमाणात राहिल याची दक्षता घ्यावी.
- viii) प्रदर्शन स्थळी प्रदर्शन हॉल, फूड कोर्ट, मीटिंग्ज इ. मध्ये आसन व्यवस्था करताना किमान ६ फूट इतके शारीरिक अंतर राखण्यात येईल याची दक्षता घ्यावी.
- ix) प्रदर्शनस्थळी जर एखादी व्यक्ती अचानक आजारी पडली असेल तर त्या व्यक्तीने COVID हेल्पलाईन डेस्कला संपर्क साधावा.
- x) प्रदर्शन स्थळी भेट देणा-या सर्वांनी आयोजकाद्वारे निर्गमित केलेल्या मार्गदर्शक सूचनांचे काटेकोरपणे पालन करण्याची दक्षता घ्यावी.

४. प्रदर्शनादरम्यान परिषदा आयोजित करण्यासाठी अनुसरावयाची अतिरिक्त मानक कार्यप्रणाली:-

- i) प्रदर्शनादरम्यान कोणतीही परिषद आयोजित करताना बंद दरवाजा सभागृह निश्चित करावे. सदर बंद दरवाजा परिषदासाठी उपस्थितांना उभे राहण्यास मनाई करावी. शक्य झाल्यास सदर परिषद सत्रे खुल्या सभागृहात आयोजित करण्यास प्रोत्साहित करावे.
- ii) स्पीकर / पॅनेलीस्ट यांची आसनव्यवस्था सुरक्षित अंतर राखून केली जाईल याची दक्षता घ्यावी.
- iii) परिषदस्थळी उपस्थित राहणा-यांनी सामाजिक अंतर तसेच परिषदेचे क्षेत्र ठराविक कालांतराने स्वच्छ करण्याची काळजी घ्यावी.
- iv) परिषदस्थळी बि२बि प्रदर्शन परिषदा घेण्याकरीता आवश्यक सोयीसुविधेसह पुरेशी जागा उपलब्ध होईल याची खातरजमा करावी. बैठकीस्थळी वापरण्यात येणा-या दोन टेबलमधील किमान अंतर ६ फूट एवढे राखण्यात यावे. बि२बि बैठकीमध्ये एका टेबलवर दोन पेक्षा जास्त लोकांना बसण्यास मनाई करावी. बि२बि बैठकीमध्ये सहभागी होणा-यासाठी मुखपट्टी आणि हातमोजेसह फेस शिल्ड अनिवार्य करावे.

५. कोविड -१९ विषाणू संसर्गाच्या पार्श्वभूमीवर केंद्रीय गृह मंत्रालय, केंद्रीय आरोग्य व कुटुंब कल्याण मंत्रालय, राज्य शासनामार्फत तसेच स्थानिक स्वराज्य संस्थेद्वारे वेळोवेळी निर्गमित केलेल्या मार्गदर्शक सूचनांचे प्रदर्शनाचे आयोजन करताना आयोजकामार्फत काटेकोरपणे पालन केले जाईल याची दक्षता घ्यावी.

Annexure 'B'

(placed with Government Circular No.SOP-2020/C.R.114/Industry-2, Date15/12/2020)

Standard Operating Procedure (SOP) / Preventive measures to be taken while holding of Business to Business (B2B) Trade Exhibitions in the State to contain spread of Covid-19

To prevent spread of COVID-19 infection, it is important that necessary preventive measures. All the participants in the exhibition along with Organisers, Service Providers and Exhibitors should produce CORONA negative report of their own, tested before 72 hours, entering the exhibition. This report should be taken from government approved laboratories. Also, as a safety measure, all participants should minimize all possible physical contacts between Exhibition organizers, service providers, Buyers/Sellers/Exhibitors/ business visitors and maintain social distancing during such events :-

2. Generic Preventive Measures:

The generic preventive measures that include public health measures are to be followed to reduce the risk of COVID-19. These measures need to be observed by all: the venue providers, exhibition organizers, service providers, exhibitors, business visitors/delegates and are as follows:-

- i) Persons above 65 years of age, persons with co-morbidities, pregnant women and children below the age of 10 years are advised to stay at home, except for essential and health purposes. Fair/Trade Exhibition Organizers to advise accordingly.
- ii) The other generic measures include simple public health measures that are to be followed during the trade exhibition at all times. These include:-
 - Physical distancing of at least 6 feet to be followed as far as feasible.
 - Use of face covers/masks to be made mandatory.
 - Practice frequent hand washing with soap (for at least 40-60 seconds) even when hands are not visibly dirty. Use of alcohol-based hand sanitizers (for at least 20 seconds) can be made wherever feasible.
 - Respiratory etiquettes to be strictly followed. This involves strict practice of covering one's mouth and nose while coughing/sneezing with a tissue/handkerchief/flexed elbow and disposing off used tissues properly.
 - Self-monitoring of health by all and reporting any illness at the earliest to state and district helpline.
 - Spitting shall be strictly prohibited.
 - Installation and use of `Aarogya Setu' app shall be mandatory for all with smart-phones.

3. All the stakeholders, the venue providers, exhibition organizers, service providers, exhibitors, business visitors/delegates, shall also ensure the following-

A. Measures to be adopted by Venue Provider(s)

- i) The self-assessment through Aarogya Setu Mobile App is recommended for all the entrants and is mandatory for ones with a smart-phone. All the entrants should be

instructed not to have a close contact with anyone if they are experiencing any of the symptoms in respect of the virus.

- ii) Venue Provider should setup health/first-aid kiosks manned by optimal staff with adequate equipment like thermal guns and hand sanitizers at all entry/ exit gates of the venue for mandatory thermal scanning and hand sanitization of all the entrants. All Security and cleaning staff should use Face Mask, Face Shield and Gloves.
- iii) Preferably multiple and separate entry and exits for visitors shall be ensured. The structure/space/venue for the event must also ensure adequate natural cross-ventilation.
- iv) The Exhibition halls shall be disinfected before giving possession.
- v) A well-planned garbage disposal policy should be implemented.
- vi) For air-conditioning /ventilation, the guidelines of CPWD shall be followed which emphasize that the (i) temperature setting of all air conditioning devices should be in range of 24-30 degree (ii) relative humidity should be in the range of 40-70%, (iii) re-circulation of air to be avoided to the extent possible, (iv) intake of fresh air should be as much as possible and (v) cross ventilation should be adequate. The air handling unit is required to be cleaned and maintained regularly to maintain adequate in-hall temperature / air movement as recommended by health authorities.
- vii) Adequate number of CCTV should be installed in the venue/ campus, including inside the halls and the Food & Beverages (F&B) locations, to closely monitor visitor movement to ensure social distancing and control overcrowding at any point. There should be adequate AV unit for announcement to manage the crowd movement.
- viii) A dedicated lane for vehicles movement with single entry and single exit of the vehicles needs to be created. The round robin arrangements should also follow this dedicated lane. The drop-off points and parking points should be identified. The spaces for parking of vehicles should be clearly defined so as to maintain social distancing in the parking areas. The parking space provided should have adequate distancing norms between vehicles
- ix) The F&B service providers to be advised that proper hygiene be maintained and the infrastructure be disinfected regularly. They may be advised to offer pre-packed food and to avoid a buffet-style set-up to avoid queue-ups. Digital payments must be encouraged. The F&B outlets / counters shall mandatorily install glass partitions as a physical distancing measure. The serving personnel should wear masks and gloves. The F&B services providers will be required to follow the guidelines issued by the relevant government agencies. The business visitors/delegates to be encouraged to bring their own water bottles. There should be a provision of tissue papers near water dispensers, Tea/Coffee makers etc. to avoid direct contact with hand. All equipment should be as far as possible made contactless.

- x) To maintain social distancing the number of individuals that can be permitted in any given hall, stall/ booth and toilet/ washroom at any particular time at any particular time may be moderated such that the latest MHA/ MoHFW guidelines on social distancing are complied-with, which currently translates into a 3.25 sq. m per person in the halls. (10,000 sq. m hall should have a maximum of 3076 persons; a 5,000 sq. m hall should have a maximum of 1538 persons.)
- xi) Isolation centre should be created by the venue owner on a permanent basis.

B. Measures to be adhered to by Trade Exhibition Organizers

- i. The Trade Fair/Exhibition Organizer should assess the risk involved by doing a thorough pre-event review of the event prior to the planned dates. The Organizer should also analyze the health and safety situation of the zones of the expected attendees, both national and International.
- ii. Based on health and safety analysis of visitor origin cities, the Organizer should avoid promoting their events to visitors from affected areas whose visit to the event may possibly impact the health and safety of other visitors at the show.
- iii. A plan should be prepared well in advance about conduct of each activity separately (exhibitions, meetings, shows, food/catering arrangements etc.)
- iv. B2B arrangements shall be permitted outside the containment zones only. Fair /Trade Exhibition Organizers, venue providers, service providers, exhibitors and business visitors from containment zones shall not be permitted.
- v. Keeping in view the physical distancing norms, event sites should have adequate floor area at all locations which are likely to be visited by public. The Organizer should ensure that the number of business/trade delegates into the Venue, in respect of their event, is regulated as per the Govt. guidelines during that particular time. Physical distance of a minimum of 6 feet, when queuing up for entry and inside the venue as far as feasible. Specific marking for the purpose may be done at various places like, queues at entry and exit of halls, in front of registration desks, in front of booths/stalls in the passageways etc.
- vi. Fair/Exhibition Organizers should stagger the operational hours of exhibition so that there is organised gathering. The Organizer may also be requested to plan for staggered exit of exhibitors and business visitors / delegates at the closing time of the show on each day.
- vii. The Organizer should maintain record of all the entrants & participants who will enter the venue in respect of their event. They should be able to provide traceability support of suspects to local health authorities, if required. In line with the govt. guidelines, the entrants screened-out based on travel history/symptoms/ information based on the medical interview sheet may be refused entry. Availability of information of any overseas COVID-19 cases that were detected during or after the event should be passed on to their respective embassies.
- viii. The Organizer must ensure that they, along-with the exhibitors, visitors, staff/labour belonging to all the agencies for Construction and Decoration (C&D), Food and Beverages (F&B), Security, Housekeeping etc. hired by the organizer and any other staff deployed by them, in connection with the

- exhibition/conference, are aware of and are following all the precautionary measures advised by the Govt. Authorities, in respect of Covid-19 virus, from time to time.
- ix. Appropriate arrangements for personal protection gears like face covers/masks, and other logistic like hand sanitizers, soap, sodium hypochlorite solution etc. shall be made available by Fair/ Trade Exhibition Organizers/exhibitors for their staff as per requirements
 - x. The Organizer should regularly play recorded messages/announcements on the precautionary measures, good practices and relevant information in respect of the virus during the full tenancy period. Regular Health and safety announcements may be made in English and local languages. They should promote Namaste' greetings as a replacement to handshakes. It should highlight availability of onsite doctors and ambulance. Signage/boards are to be installed at all prominent places, about preventive measures to be followed by entrants and also that spitting inside the premises will be prohibited. A short advisory on social distancing in all signage, digital messages, boards etc may be included to reinforce the standard signage.
 - xi. Business visitors should be given prior information on what they should carry, which includes face mask, water bottle, hand sanitizer.
 - xii. The Organizer should advise all the entrants to practice hand washing etiquettes (even if the hands are visibly clean) with soap and water or alcohol-based hand rub/sanitizer with at least 70% alcohol content.
 - xiii. The Organizers should encourage pre-registration of business visitors/ delegates to minimize queues at the registration area and seek health declarations from all attendees in a pre-exhibition entry safe zone. All attendees should be registered in order to ensure traceability, if needed at a later date. Contact-less entry should be encouraged.
 - xiv. Adequate number of ticket counters/registration counters shall be planned duly ensuring physical distancing norms. The Organizer should consider minimal social contact while setting up their Registration area. Queue masters could be used to manage movement flow. Registration counters set up by the organizer could have transparent glass partitions to act as a barrier to physical contact
 - xv. The Organizer shall also encourage online registration with the option of printing of entry badges at home. Further, QR Code may be generated during the registration and the entry can be allowed inside the hall by scanning the QR code by the Organizer.
 - xvi. The Organizers should encourage use of technology to minimize human interface. The organizer should ask its exhibitors to encourage the use of e-brochures to minimize contact and paper wastage.
 - xvii. The Organizers should be advised to monitor the number of business visitors / delegates in a particular hall by technology-enabled/other means by tracking the inflow as well as outflow of visitors in real-time. As soon as the hall reaches saturation as per the hall-wise occupancy load notified by Government agencies, inflow may be restricted. Number of people in the elevators shall be restricted, duly maintaining social distancing norms

- xviii. The furniture and other surfaces (frequently touched or otherwise) present in each of the halls and going to be used in respect of their event need to be wiped with disinfectant regularly by the Organizer.
- xix. During the event, the Organizer should ensure that there are sufficient hand sanitizers/soap/tissues in all the washrooms. Their housekeeping agency should be strictly instructed to regularly monitor the hygiene of all the halls including the washrooms. All the tissues should be in closed bins. Visitors and staff should be advised to dispose of used face covers/masks in covered bins available at premises. The housekeeping agency should ensure that the used tissues are thrown into closed bins immediately after use. The CPCB /MPCB guidelines available at https://cpcb.nic.in/uploads/Projects/Bio-Medical-waste/BMW-GUIDELINESCOVID_1.pdf may be referred to for bio-medical waste management (mask, tissues, etc.)
- xx. If Organizers are providing transport shuttles, they should be cleaned regularly. Avoid transportation to/fro from any Containment Zones, if identified by the Local Self Government Institutions/ State Government.
- xxi. The Organizer should encourage use of pre-fabricated material while constructing stands to ensure minimum time spent by the stand fabricators, fitters etc. The organizer should also instruct the C&D agent to disinfect the booth construction material etc. Stand Contractors should use mechanized trolleys / pallets etc. to minimize human labour while bringing / taking out material out of the halls.
- xxii. The Organizers will construct minimum of one Isolation Room of minimum 3m x 3m (four sides & ceiling covered, with lockable door), which would be manned by the Fair Organizer staff adept in handling a COVID-19 patient and would have adequate facilities like PPE kit, face masks and sanitizers. The Fair /Exhibition Organizer would also ensure to identify and safely transfer the identified suspected COVID-19 patient to the isolation room till arrival of medical team or transferring to a COVID Hospital. Disinfection of premises shall be taken up if the person is found positive.
- xxiii. The Fair/Exhibition Organizer should ensure that the paramedic ambulances that are inside the venue for their event are manned by full-time doctor/healthcare staff/nurses with personal protective equipment like mask, visors, gloves etc.
- xxiv. The Fair/Exhibition Organizer shall set up a Core COVID-19 response team with involvement of senior officials of all service partners and venue. The organiser should Identify and convey emergency contact numbers to all the stakeholders on repeat basis till the exhibition dates.

C. Measures to be adhered to by Service Providers

- i. Duly filled in Self health Declaration forms shall be collected from all Stand Fabricators
- ii. Service providers shall park their vehicles at designated places till they get clearance from Venue Owner to enter.
- iii. Vehicles shall be parked by maintaining social distancing.
- iv. All service providers shall undergo thermal scanning at entrance of the exhibition venue by maintaining social distancing.

- v. Cleaning and regular disinfection (using 1% sodium hypochlorite) of frequently touched surfaces (doorknobs, elevator buttons, hand rails, queue barricades, seats, benches, washroom fixtures, etc.) to be made mandatory in all public utility common areas.
- vi. The bio-medical waste (mask, face covers, visors, PPEs etc.) generated may be disposed off in accordance with the hazardous waste disposal guidelines. (https://cpcb.nic.in/uploads/Projects/Bio-Medical-Waste/BMW-UIDELINES-COVID_1.pdf)

vii. While setting-up the Exhibition:

- Arrange maximum pre-fabrication of the confirmed stand design at own premises.
- Ensure necessary social distancing among workers, supervisory staff etc.

viii. While Transporting the prefabricated materials to exhibition venue:

- Sanitize the delivery vehicle and all materials before loading.
- Driver and other personnel involved in transportation of material must ensure social distancing and wear all necessary PPE.
- Ensure contact-less transportation of materials to the exhibition venue.

- ix. Complete stand build up maintaining social distancing at the site.

x. While Dismantling:

- Sanitise the stall along with furniture, fixtures etc. before dismantling the stall.
- Dismantle and deliver all material back to the warehouse using sanitised vehicle and mandatory use of masks and other required PPE by the driver and other personnel.
- Avoid any unnecessary stopover during transit.

- xi. Duly filled in Self health Declaration forms shall be collected from all Logistic Providers .

- xii. **Sanitise** the logistics and warehouse facilities along with all equipment before use by the workers.

xiii. During Pickup and Transportation:

- Exhibitor goods shall be sanitized before packaging.
- Pick up and ensure contactless transportation of the exhibitor goods to the exhibition venue.

xiv. During Re-transportation:

- Sanitise the exhibitor goods before pick up from the venue.
- Re-transport to the port of origin.

D. Measures to be followed by Exhibitors

- i. Aarogya Setu Mobile App is recommended for all the persons manning the stall and is mandatory for the ones with a smart-phone.
- ii. All the stalls should have hand sanitizers. They should ensure that a sufficient gap (of two yards) is maintained at all time between the people manning the stall. All the personnel at the stall should use Face Mask, till COVID-19 is prevalent.

- iii. Every stall should have a covered dustbin.
- iv. To maintain social distancing the number of individuals that can be permitted in any given stall / booth at any particular time may be moderated such that the latest MHA / MoHFW guidelines on social distancing are complied-with.
- v. Exhibitors should encourage Digital Payment Options at Food & Beverage (F&B) outlet

E. Measures to be followed by Business Visitors / Delegates

- i. Aarogya Setu Mobile App is recommended for all business visitors/delegates and mandatory for the ones with a smart-phone.
- ii. Visitors should pre-register themselves through Online process. QR code should be kept with themselves, either in print format or saved in smartphone. Entry would be given to those who are having QR code with themselves.
- iii. The business visitors/delegates should not enter the venue ground if their temperature is not normal.
- iv. Visitors to be allowed entry only if using face cover/masks. The face cover/mask has to be worn by all, at all times, while in public places.
- v. Frisking of persons entering the venue, if planned, shall be undertaken after thermal screening. Personnel involved in frisking shall wear triple layer medical mask (in addition to gloves). Proper hand hygiene shall be maintained by such personnel every time they change their gloves.
- vi. The business visitors/delegates must ensure that they maintain a sufficient distance (of about two yards) from other persons at all the time. Proper physical distancing shall be maintained while exiting the premises too.
- vii. The number of visitors inside the event venue shall be restricted in accordance with the order issued by Ministry of Home Affairs from time to time.
- viii. Seating arrangement in the exhibition halls, food courts, meetings, etc. to be made in such a way that adequate physical distancing of 6 feet is maintained
- ix. In case a person falls sick, he must report to the COVID help desk.
- x. Visitors should adhere to all the guidelines prescribed by the Trade Exhibition Organizer.

4. Additional SOPs for holding Conferences during Exhibitions

- i. Identify closed door conference areas for any conference sessions planned during the exhibition with seating and avoid any standing attendees. Preferably the conference sessions can be held in an Open air Conference Hall.
- ii. Speaker / panelist chairs to be placed ensuring safe distancing.
- iii. Ensure social distancing for attendees and sanitization of conference area after regular intervals.
- iv. For holding B2B meetings during the event, a suitable facility ensuring sufficient space must be created to hold the meetings. The Meeting table must be separated by a distance of at least 6 feet. Not more than two people are allowed to sit at the table at a time for the B2B meeting. Face shield along with mask and hand gloves must be made mandatory for the B2B participants.

5. The National Directives for COVID-19 Management and the relevant guidelines issued by the Ministry of Home Affairs, Ministry of Health & Family Welfare; State Government and Local Self Government Institutions shall be strictly complied with during all activities.
